
KAREL VÁCLAV RAIS – Výminkáři

Karel Václav Rais (1859 – 1926) patří k předním představitelům kritického realismu. Narodil se v obci u Nové Paky, zemřel v Praze. Vystudoval pedagogiku v Jičíně. Poté působil jako učitel na Hlinecku a také zastával funkci ředitele na dívčí měšťanské škole. Zde vytvořil většinu svých děl.

Jeho prvním literárním dílem byly básně a drobná próza pro mládež. V této tvorbě je znát vliv Jana Nerudy a Svatopluka Čecha. Až počátkem devadesátých let, začal Rais psát prózu, z prostředí venkovského lidu na Českomoravské vrchovině. Rais ve své tvorbě zdůrazňuje střety tradičního a moderního způsobu života, které někdy zapříčinily rozpad rodinných vztahů.

Výminkáře psal Rais v letech 1886 až 1890. V těchto letech vycházeli časopisecky, souborně je Rais vydal jako svůj první povídkový soubor roku 1891.

V Raisových výminkářských příbězích je pravdivě zobrazen život české vesnice na konci minulého století. Poznáváme v nich, jak živořili a jak umírali, jak hrabivost chamtivců ničila ubohé a bezbranné, jak shon po majetku narušoval vztah lásky a úcty mezi nejbližšími.

Pravda o vesnickém životě je v Raisových Výminkářích otřesná. Příčinou bídy bylo soukromé hospodaření. České země přecházely již do pokročilého kapitalismu a to se na vesnici projevovalo zbídačením většiny obyvatel. Hospodaření na chalupách nedávalo lidem možnost slušné obživy, odsuzovalo je k dřině.

Mladí byli bezcitní proto, že je k tomu hnál tuhý boj o chléb a o peníze. Staří, kteří měli již život za sebou, se tohoto nezúčastňovali, a byli proto už jen jeho obětí.

Osud výměnkářů, jenž je ústředním tématem všech povídek této knihy, byl palčivý problém vesnice. Před Raisem na něj upozorňoval ve svých venkovských prózách už Vítězslav Hálek.

Raisovy povídky jsou dnes cenným dokumentem způsobu života v dřívější vesnici. Povídky Výminkářů ukazují, jak nízká byla kulturní úroveň vesnice.

• Matka a děti

Rais zde vzpomíná na situaci, již byl svědkem jako mladý učitel po přestěhování do maloměsta. Jako děvče si musela ubohá hrdinka příběhu vzít proti své vůli nejzamožnějšího z nápadníků. Ale ani v lepší živnosti v horách nebylo možné vybavit penězi všechny děti. Syn hospodář vyženil, má víc, ale tím větší je jeho sobeckost. Ostatní děti, které sociální poměry vypudily z vesnice, sňatkem nic nezískaly, proto o nich nevrlý otec nechce ani slyšet. Aby vyšetřila alespoň nějakou částku pro svého nejmladšího syna, který potřebuje peněžní výpomoc, obětuje výměnkářka Pařízková své zdraví.

- V povídce je využíváno mnoha dnes už zastaralých tvarů sloves (např. zastoupiv) i slov samotných (rákosina).

• V boudě

K. V. Rais zde popisuje příhodu, které byl svědkem v dětství se svým kamarádem. Touha po mamonu je příčinou vesnické tragédie. I když se o důvodu tragédie přímo nemluví, je zcela jasný. Pro peníze si bere mlynář nehezkou dceru pana otce v staré mlýně, z lakoty jej jako výměnkáře vyhání, pro peníze je přiblblý Tonda ošizen a podíl po rodičích.

- povídka využívající mnoha zajímavých metafor (např. rudý kohout rozpjal peruti = vypukl požár)

- **Konec života**

Pro peníze si chamtivý Morákovi odvádějí k sobě do chalupy výměnkáře Stříhavku. Jde jim o tři stovky, které dědeček ještě má, a o naději, že brzy zemře. Když pak svým posledním majetkem umožní sňatek své vnučce a nic již nemá, zbavují se ho.

- **Do Prahy na pout'**

Mnoho zlého musí vyslechnout od svých lakotných dětí stařenka výměnkářka, než sežene částku peněz na cestu. Jednoho dne přišel ke staré Pilařové listonoš Lasík s dopisem, který byl od jejího syna bydlícího v Praze. Bylo zde pozvání na pout'. Výměnkářka nechtěla jet s prázdnou, požádala tedy o trochu peněz svého druhého syna, ten jí však žádné nepůjčil. Nakonec jí je půjčil známý, pan Hloušek.

- **Po letech doma**

Bezohledný vztah k sourozenci vyplývá zase jen ze zla peněz. Hospodáři se dívali na sourozence, kteří museli pro nedostatek půdy odejít z vesnice, jako na pány z města. Nenáviděli je, neboť vyplácením podílu po rodičích byl statek ochuzen. Manželé Militkých, kteří bydlí na vejměnku u svého syna, očekávali návštěvu staršího syna Petra. Byl velice nemocný a ke svým rodičům se přijel vyléčit. V Praze zanechal hodnou ženu se třemi dětmi. Vašek - majitel statku, odmítl se svým bratrem mluvit. Za nějaký čas Petr zemřel. Přesto mu Vašek ani jeho manželka na pohřeb nešli. Poslali pouze své děti, aby lidé ve vesnici neřekli, že nikdo ze statku nešel.

ukázka - Po letech doma:

„Proč nespíš?“ ptala se hospodyně. Ale sama také nespala.

Bylo k půlnoci, když na stěnu mezi výminkem a hospodářovu světnicí někdo z výminku zatukal.

Slyšel to Váša, slyšela to Frantina, ale nepromluvili.

Po malé chvilce se ozval nový ťukot.

„Slyšíš?“ ptal se Váša.

„Slyším - ťuká tam.“

„A zas, to snad Petr.“

„Bude mu zle.“

Zas byli tiše.

„Ťuká pořád, mám tam jít?“

„Že by ti hanba nebylo, měl jsi ho tolik nedělat a nepodívat jsi se tam. Teď v noci tam snad nepoběhneš. Kdo ví, proč ťuká, snad ze spaní,“ bručela, zívajíc.

Ťukot za chvíli ztichl. Potom se ozval opět, ale slaběji - pak to již nebyl ťukot, ale jako by někdo nehty škrabal do stěny.

Váša usedl na lavici.

„Půjdeš přec?“

Neodpověděl, poslouchal. Bylo ticho.

Po hodné chvíli bylo slyšet, že někdo bosýma nohama chodí po síni.

Váša vyšel. V temnu poznal bílou postavu otcovu.

„Petr právě skončil - ťukal na tebe, ale tys nepřišel. Máš na něm hřích smrtelný!“ Plakal křečovitě, až se mu ze starého hrdla houkalo.